

VÍT LUCUK

Zapomenutí svědkové

Osudy lidí ze Šumperska, Staroměstska a Zábřežska
1938 - 1989

Věnováno Jakobovi a Vítkovi

Boží muka v zaniklé osadě Starý Kopec (Altenberg) na Staroměstsku

VÍT LUCUK

Zapomenutí svědkové

Osudy lidí ze Šumperska, Staroměstska a Zábřežska
1938 - 1989

 veduta

2015

post
bellum

lidé, co se ptají

PAMĚŤ NÁRODA

© Vít Lucuk

© Nakladatelství Pavel Ševčík - VEDUTA

Na obálce Boží muka v zaniklé osadě Štolnava (Prameny, Stollenhau)

Úvodem

V roce 2011 vyšla moje kniha Přežili svou dobu a tato publikace je v podstatě jejím volným pokračováním. Zaznamenány jsou v ní příběhy lidí z okresu Šumperk. Jsem historik z tohoto kraje, který studoval moderní dějiny, a zajímají mě všechna témata: veteráni z 2. světové války, účastníci domácího odboje, zkoumám téma holokaustu, objíždím volyňské Čechy, reemigranty, Němce, naslouchám bývalým politickým vězňům z doby komunismu, církevním osobnostem, disidentům.

Jsem jeden z mnoha „sběračů“ občanského sdružení POST BELLUM (z lat. 'po válce'), kteří „sbírají“ vzpomínky. Natáčíme s pamětníky rozhovory a záznamy ukládáme na internetový portál Paměť národa. Z této sbírky, které říkáme Příběhy 20. století, vzniká stejnojmenný rozhlasový cyklus dokumentů.

V době od června 2011 do července 2015 jsem objel více než třicet svých blízkých i vzdálených sousedů z Šumperska a Staroměstska a sepisoval jejich mnohahodinové záznamy vzpomínek, fotografoval, skenoval jejich soukromá fotoalba.

Často se mě lidé ptají, jací tedy jsme? Jací jsou lidé - obyvatelé našeho kraje? Odpovím jednoduše: veselí, smutní, naštvaní i šťastní, podráždění, přátelští. Nevím, jestli jsme jiní než ostatní. Rozhodně jsme bohatí! Na příběhy. Žijí mezi námi lidé, kteří své životy umějí vyprávět, mají za sebou osudy strhující, dobrodružné, poučné, dojemné, ty které ve vás vyvolají úzkost, touhu po odplatě (ta nám ovšem samozřejmě nepřislouží), veselé se šťastným koncem, bohužel ne vždy, tak jaký prostě život je.

I když jsem historik, nesnažím se v této knížce dojít k nějakým vědeckým závěrům. Šlo mi prostě o to, zaznamenat příběhy pamětníků. Nic víc, nic méně. Snažil jsem se co nejvíce o autentičnost výpovědí. Pamatujte tedy, že ve faktografických detailech mohou být vypravěči nepřesní, jde však o něco mnohem podstatnějšího – o osobní příběh, který nám tito lidé darovali. To důležité, osobní a intimní se prostě mnohdy ověřit nedá.

Příběhy, které si přečtete, jsou kruté, o smrti, strachu, bolesti, ale také o odvaze, vzdoru a statečnosti za totalitních režimů: nacismu a komunismu. Kdo z mé generace si umí něco podobného vůbec představit? Známe to jen z knížek a filmů. Pak se nedivte našemu překvapení: „Ono se to skutečně stalo!?“

O všech událostech, se kterými se v knize setkáte, ať už je to období 2. světové války, komunismu, sovětské okupace..., si můžete přečíst tudy jiných publikací. A přesto ani jedna z nich nenabídne nic z toho, co přináší tato. Jde o jedinečné lidské osudy, je to kniha o zapomenutých hrdinech, o lidech, kteří se báli, nacházeli a ztráceli sílu, obětovali se za to, co si dnes tolik užíváme: svobodu, a se kterými jsem mluvil právě já.

Chytrí lidé tvrdí, že dějiny se opakují, když zapomeneme. A přitom žádný lidský příběh se žádnému ani nepodobá. Každý z nás je jedinečný. To je krása Paměti národa. Opakují se jen dějinné kulisy a to navíc tak, že si nejsem jistý, zda to vůbec dokážeme postřehnout. To bývá osudné.

Lidská paměť je zvláštní, to dobré zůstává, na zlé se zapomíná, Jsou ale věci, které z hlavy nikdy nedostanete, třeba válka, násilí, smrt blízkých, láska. Jistě je správné se zeptat: No a co? Co je nám po tom? Co mají tito lidé s námi společného, kromě toho, že žijí nebo donedávna žili mezi námi? Vlastně nic. Naše životy si žijeme a o svých sousedech nemusíme vědět zhora nic. Navíc vzpomínky se časem stávají legendami a historkami, kterým můžeme a nemusíme věřit. Děláme hroznou chybu, že se nezajímáme, koho to vlastně denně potkáváme, na ulici, v obchodě, v práci... Naši předkové to dobře věděli. Místo televize si vyprávěli, setkávali se, vzpomínali. To, co je podstatné, jsou totiž zkušenosti, které si právě vyprávěním předáváme. Mě tito vypravěči velmi rychle přesvědčili o jednom: o svobodu se snadno přijde, získat ji zpět strašně bolí. Jsem vděčný, že žiju v této době, a skrze tyto příběhy si své svobody vážím. Nadevše. Jsem vděčný těm, kteří mi ji vybojovali. Těm je tato kniha věnována.

Tři příběhy v knize jsem tentokrát věnoval pamětníkům ze zaniklých obcí. V okolí Šumperka a Králického Sněžníku se nachází několik zaniklých obcí a osad, které několik let po odsunu Němců na přelomu 50. a 60. let 20. století srovnalo se zemí ženižní vojsko Československé lidové armády. V některých z nich lze jen velmi obtížně nalézt stopy bývalých obydlí. Některé působí depresivním dojmem, v jiných zůstaly rozlehlé horské louky a občas i některý z domů. Z těchto luk jsou často krásné rozhledy do okolní krajiny. Domy sice již dnes nestojí, ale osadu tvořili především lidé, kteří zde prožívali své osudy. Ve dvou případech jde o vzpomínky německých rodáků, jež v roce 1946 nezařadili do odsunu Němců a dodnes žijí v našem kraji. Velmi silné vzpomínky má také Čech Ignác Žerníček, který válečná léta a divokou dobu krátce poté zažil v dnes zaniklé osadě Prameny - Štolnava (německy Stollenhau). Je asi posledním svědkem brutální čtyřnásobné vraždy členů rodiny Kruschových, k níž došlo v srpnu 1945. Nedaleko místa tohoto činu dnes stojí zničená Boží muka, jejíž fotografii jsem záměrně umístil na obálku knihy. Jen mě tak napadlo, jestli by nebylo hezké tato Boží muka opravit a umístit na ně cedulku například s textem „V blízkosti tohoto místa došlo v srpnu 1945 k vraždě čtyř členů rodiny Krusche. Čest jejich památce.“

Na závěr chci hlavně poděkovat všem těmto třiatřiceti lidem, kteří mi dali důvěru a svůj příběh mi vyprávěli, jakkoliv to pro ně nebylo jednoduché. Někteří z nich již nežijí. Možná jsem byl tedy poslední, kdo s nimi o jejich životě mluvil. Děkuji vám moc za chvíle s vámi.

Vít Lucuk

Urban Albert

Z Rumunska do moravského pohraničí

Skoro všichni znají českou obec Svatá Helena ležící v rumunském Banátu. Žije v ní přitom jen o něco více než pět set obyvatel. Málokdo ale ví o Slovácích žijících v bihorsko-salajské oblasti nebo v okolí města Nădlac v aradsko-banátské oblasti v Rumunsku. V těchto dvou lokalitách se nacházejí desítky slovenských vesnic, v nichž žije přibližně 17 tisíc Slováků. V roce 1930 tyto dvě lokality označovalo za svůj domov kolem 40 tisíc Slováků, ale po druhé světové válce jich 21 tisíc reemigrovalo do Československa. Mnohé z těchto rodin skončily na Šumpersku a Jesenicu. Jedním z nejstarších pamětníků je Urban Albert ze Starého Města.

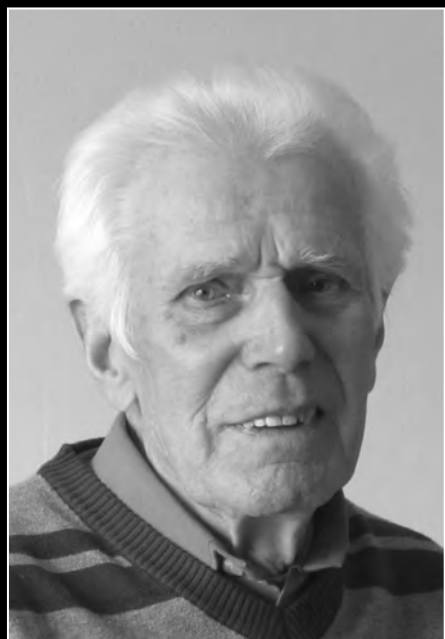
Jak se tam dostali?

Urban Albert se narodil v roce 1929 v Gemelčičce (rumunsky Făgetu) v bihorsko-salajské oblasti v severozápadním Rumunsku. Obec rozprostřená v kopcích pohorí Plopiș (Munții Plopișului) s průměrnou nadmořskou výškou přes 600 metrů byla a je svou rozlohou 42 km² největší slovenskou obcí v oblasti. Na katastrálním území větším než má dnes například město Havířov tehdy žilo dle různých zdrojů kolem tří a půl tisíce slovensky hovořících obyvatel. Albertovi bydleli v místní části Varatik. Do centrální části obce nazývané Koșatina, kde se nacházela fara, kostel sv. Štefana a škola, to měli po pěšině asi čtyři kilometry.

Jak se do této oblasti dostali předci, Urban Albert neví, ale nejspíš podobně jako ostatní Slováci. Do bihorsko-salajské oblasti přišli první slovenští osadníci na konci 18. století, kdy toto území spadalo do Sedmihradska v habsburské monarchii. Na těžbu dřeva a příslib půdy je tam tehdy pozval kníže Baranyia. Další Slováci přišli z území Oravy, Kysuc a Gemeru v druhé vlně kolonizace v letech 1811 až 1820 na pozvání knížete Bánffyho. A právě tehdy došlo k založení Gemelčičky. Je tak možné, že předci Urbana Alberta žili v Rumunsku již od počátku 19. století.

V Gemelčičce

Matce pamětníka Regálii v bojích 1. světové války zemřel manžel, a tak se znovu vdala za Karla Alberta. Z prvního manželství měla jednu dceru a s Karlem Alber-

Urban Albert v roce 2015

*Zleva sestra Antonie, matka Rogálie
a neteř v roce 1958 v Chrasticích*

Manželé Antonie a Urban Albertovi

Dům v Gemelčičce

Kostel sv. Štefana v Gemelčičce v Rumunsku

Škola v Gemelčičce

tem pak ještě šest dětí. Urban byl čtvrtý v pořadí. Rodiče postavili z hlíny a slámy dům s jednou místností, k němuž náleželo asi 8 hektarů zemědělské půdy. Většina polí stála na okolních strmých kopcích a jejich obdělávání bylo velmi náročné. Urban Albert vzpomíná, že tak jako ostatní rodiny v Gemelčičce žili velmi skromně. „V létě se spávalo většinou ve stáji na seně. V zimě jsme se museli vejít do jedné místnosti. Rodiče měli manželskou postel a pod ní malinkou postýlku, kde jsme spali jako malé děti. Pak jsme měli ještě jednu postel, kde spaly ostatní děti. Spávali jsme dvaja, traja na jedné posteli.“

Jednotlivé domy od sebe stály hodně daleko, přesto k sobě lidé měli velmi blízko. O žních si navzájem pomáhali a v zimních měsících se pravidelně scházeli v chalupách. „Páraly se péra nebo se čechrala vlna. Hospodárka si pozvala deset holek, aby jí pomohly. Když tam byly holky, tak přišli i kluci. Nasmáli jsme se, hráli jsme nějaké hry,“ vypráví pamětník, který dodává, že Slováci měli sice dobré vztahy s Rumuny, ale nijak zvlášť se s nimi nestýkali. Životní partnery si prý vybírali výlučně ve slovenské komunitě.

Do školy chodil Urban v Gemelčičce a vlastně ani neví, v kolika letech do ní nastupoval. „Tam se nechodilo do školy jako tady. Když si išel, išel, když si nešel, tak nešel. V létě tě nepustili. Jsem musel jít pást a v zimě bylo všude plno sněhu. Nechodilo se tam od šesti roků jako tady. My jsme měli třeba deset, dvanáct roků,“ vypráví pamětník a dodává, že ve škole strávil tak tři roky. Je tak vlastně úspěch, že se naučil číst a psát. „Byl to těžký život, ale hrozně krásný,“ dodává pamětník. Děti vyučoval Štefan Kopic, který do Gemelčičky přišel z Bratislavy.

Až do roku 1940 měli Albertovi rumunské občanství. V srpnu téhož roku proběhla druhá vídeňská arbitráž, při níž Německo a Itálie donutily Rumunsko vydat polovinu Sedmihradska Maďarsku. Paradoxně oba tyto státy patřily mezi spojence nacistického Německa. Gemelčička a celá oblast tak rázem spadala pod horthyovské Maďarsko. Urban Albert vzpomíná, že mnoho místních mužů muselo za války narukovat do maďarské armády a několik z nich se již z bojů na frontách živí nevrátili. Narukovat musel i nejstarší bratr Ignác. Neskončil sice na frontě, protože ho jako proviantáka zařadili do maďarského města Pécs. Tam ho ale v roce 1945 zajali sovětské vojáci. Nějakou dobu pak strávil v zajateckém táboře v Sovětském svazu. Urbanovi Albertovi dodnes zůstal v paměti jeho návrat domů. „Už se trochu rozednívalo a my jsme měli takového malého pejska a ten štěkal a štěkal a já jsem vyšel ven a byla ještě tma a říkám: ‚Tam někdo ide k nám.‘ Ideme se podívat a Ignác. Měl takovej ruskej kabát. Jak přišel, tak jsme mu to honem venku vysvlékali. Bylo to plný vši. Mamička ho hned oblékla. Vela jich tak přišlo. Čo si pamatuju, tak z druhej svetovej války se jich jenom v okolí nás nevrátilo asi 5 nebo 6. Náš sused se nevrátil, pak od tatínkovy sestry kluk a ještě další sused a dvaja bratři Morongovi. Ti, kteří narukovali před bratrem, tak se skoro ani jeden nevrátil.“

I Urbana ve čtrnácti letech povolali do maďarské předvojenské organizace Leventa, která sloužila pro přípravu chlapců do maďarské armády. Pamětník vzpomíná, že výcvik probíhal jednou týdně na louce nedaleko kostela v Gemelčičce. Naštěstí válka skončila dřív, než ho povolali na frontu.

Nedaleko Albertů stál obchod ve vlastnictví Žida Duduše. Konečné řešení židovské otázky maďarská vláda odmítala, ale v březnu 1944 zemi obsadila německá armáda a do čela země dosadili pronacisticky smýšlejícího Döme Sztójajma. Krátce na to začali soustřeďovat maďarské Židy do ghatt a následně je transportovali do plynových komor v Osvětimi. Pro manžele Dudušovy a jejich syna Štefana a dceru Hedviku přijeli také. „*V noci je sebrali a museli někoho sehnat, aby hlídal statek a krmil dobytek. Byl mezi nimi i bratr Rudolf. Zůstali tam přes noc,*“ vypráví pamětník a dodává, že hospodářství pak zabral syn místního rychtáře.

Rozhodli se odejít

Urban pracoval po škole doma na hospodářství a jen občas v době žní si jezdil přivydělávat na slovenská hospodářství v nížinách v okolí Nădlacu. V červenci 1946 v Bukurešti podepsali zástupci Československa a Rumunska protokol o reemigraci Slováků do Československa. „*Ještě nám tady z letadla vypouštěli letáky,*“ dodává pamětník. Pro Slováky určili lokality v českomoravském pohraničí vyliďněném po odsunu Němců. Od února 1947 do prosince 1949 z Rumunska reemigrovalo 21 tisíc Slováků, ale také Čechů. Z toho 14 tisíc z bihorsko-salajské oblasti a 1836 Slováků přímo z Gemelčičky. Jednalo se o dvě třetiny obyvatel této horské obce.

Albertovi odjeli ve třech etapách. Urban se sestrou Hanou a Antonií v srpnu 1947. Na nádraží v Šumperku je na práci získal představitel pastvinářského družstva v Hyncicích pod Sušinou. Tato bývalá německá obec stojí na východním svahu Králického Sněžníku nedaleko Starého Města. Urban Albert vzpomíná, že tam krátce pracovali i s Bulhary, kteří do Československa přijeli se svými rodinami za prací. Až v dubnu 1949 přijeli rodiče s nejmladší dcerou Marií. Ten samý rok se Urban Albert oženil s Antonií Stanikovou, jejíž rodina reemigrovala ze stejné oblasti jako pamětník. V roce 1950 se celá rodina odstěhovala do vedlejších Chrastic. Všichni pak pracovali na státním statku Staré Město.

Slováci z Rumunska neztratili svou víru v Boha ani v komunistickém Československu. Na rozdíl od jiných obcí tak kostel ve Starém Městě nezel prázdnotou. Urban Albert vypráví, že to sice jeho rodině občas přinášelo potíže, ale nikdy se nejednalo o nic vážného.

V Gemelčičce zůstalo několik příbuzných pamětníka. Urban Albert za nimi dvakrát přijel, a to v roce 1966 a 2012. Dnes v této obci stále žije kolem osmi set slovensky hovořících obyvatel a způsob jejich života se stále ještě příliš nezměnil

a zachovali si svou víru v Boha, rodnou řeč a tradice. Do Gemelčičky ještě dnes nevede asfaltová cesta a místní lidé stále žijí ve svých chalupách roztroušených po okolních kopcích a údolích. Největší změnou bylo zavedení elektřiny v letech 1989 až 1996. Chybí tam však střední generace, protože mladí před tvrdou realitou místního života odcházejí do zahraničí. A toto je poselství pro budoucí generace Urabana Alberta, rodáka z Gemelčičky. *„Myslím si, že lidé jsou až moc bohatí a jeden druhému závidí. A to není dobré taková společnost. Myslím, že by se lidé měli mít tak trochu rádi a navzájem se navštěvovat.“*

Jan Aust

Čechem v německém Šumperku

Jan Aust se narodil v roce 1922 v Hrabenově. Většinu života ale prožil v blízkém Šumperku (německy Mährisch Schönberg), kam se rodiče v jeho dvou letech přestěhovali. Stali se součástí české komunity, která v roce 1930 čítala 3434 Čechů z 15 718 obyvatel města. Po mnichovské dohodě byl Šumperk obsazen německými vojsky a naprostá většina jeho českých obyvatel odešla do vnitrozemí. Češi, kteří zůstali, byli pod přísnou kontrolou nové německé správy. Jan Aust v té době studoval české reálné gymnázium v Šumperku. Když nacisté školu zavřeli, šel se učit na mechanika. Jeden z německých učňů ho udal za protiněmecké výroky, a tak byl v roce 1942 odsouzen na devět měsíců vězení. Několik měsíců po propuštění ho znovu odsoudili, tentokrát na tři měsíce, prý jen proto, že jedné Němce řekl, že je „německá husa“.

Většina Čechů odešla

Oba rodiče Jana Austa byli české národnosti. Otec František pocházel z Radíkova u Olomouce a matka z Hrabenova. Otec byl podruhé ženatý. První žena a syn z prvního manželství zemřeli na tuberkulózu. Když se v roce 1922 narodil Jan, jeho otec měl již 49 let. Rodiče v Hrabenově vlastnili jen malý domek s jedním hektarem půdy a živili se pěstováním a prodejem zeleniny na tržnici v Šumperku. V roce 1924 koupil otec dům v Šumperku na tehdejší ulici Kašpara Sattlera, dnes Krapkové, kde se nacházela tak zvaná Česká čtvrť. Opět na zahradě pěstovali zeleninu a dál se živili jejím prodejem.

Jan Aust chodil v Šumperku do české obecné školy a potom do českého reálného gymnázia, které na Masarykově náměstí slavnostně otevřeli až v roce 1931. V Šumperku se před druhou světovou válkou hlásila většina obyvatel k německé národnosti, ale žila v něm i významná menšina Čechů. I když se vyskytovaly problémy, žily tyto dvě národnosti vedle sebe v relativním klidu. Německé obyvatelstvo se začalo nacionálně radikalizovat po nástupu Adolfa Hitlera k moci v sousedním Německu a vzniku Henleinovy SdP, která v roce 1935 získala ve městě 64 % hlasů. Jan Aust vzpomíná na konflikt s jedním ze šumperských Němců. „Ze začátku to ještě šlo, ale potom jak to Henlein rozvířil, tak už spolupráce s Němcema nebyla

Jan Aust v roce 2013

Jan Aust v mládí

Třetí třída čs. školy obecné v Šumperku v roce 1930

*Jan Aust v Rapotíně na práci,
kterou vykonával v rámci trestu*

*Jan Aust v učení s německým učněm,
který ho udal*

možná. (...) Nevzpomínám si na větší problémy, ale konflikty se stávaly. Jednou jsme šli po Havlíčkově ulici a tam byl nějaký Ganz, zahradník, a že jsme mluvili česky, tak z vrchu na nás vylil kýbl se chcánkami. (...) Z devadesáti procent šli místní Němci za Hitlerem a za Henleinem. Těch antifašistů bylo poskrovnu,“ vypráví pamětník.

Po mnichovské dohodě zabralo nacistické Německo bez boje skoro celé pohraničí a s ním i šumperský okres, ve kterém se nacházelo několik českých obcí. Těsně před příchodem wehrmachtu většina Čechů Šumperk opustila a přestěhovala se do neobsazeného vnitrozemí. „Většinou to byli státní zaměstnanci a ti odešli všichni. My jsme bydleli v České čtvrti a tam zůstalo jen pár rodin. Asi devadesát procent Čechů odešlo.“ Austovi, kteří ve městě zůstali, to neměli vůbec jednoduché. Moc v Šumperku převzala nacistická správa a město se vedle Opavy stalo centrem východní části tzv. sudetské župy. České reálné gymnázium bylo zlikvidováno a převzala ho vyšší dívčí a obchodní německá škola. Jan Aust tak v pátém ročníku musel školu opustit a v lednu 1939 nastoupil do učení na jemného mechanika u firmy Christ.

Dvakrát ve vězení

Na majitele firmy Ernsta Christa nemá Jan Aust negativní vzpomínky. „Byl to dobrý Němec a dobrý šéf.“ Ernst Christ tak jako většina Němců musel narukovat do wehrmachtu a po záchvatu mrtvice zemřel v Dánsku. Jan Aust byl v učení jediným Čechem a jednou ve společenské místnosti před ostatními uční otevřeně řekl, co si myslí o nacistickém Německu. Později měl roztržku s jedním z učňů, Františkem Harmetem, a ten ho prý udal na gestapu. Dne 8. prosince 1941 Jana zatkli a v dubnu 1942 odsoudili na devět měsíců. Takto zní v českém překladu část rozsudku, který má Jan Aust dodnes uchován doma: „Obžalovaný je české národnosti, národnostního ražení. Stýká se jen s českou společností a je protiněmecky založen. Platí jako politicky nespolehlivý. Trestán dosud nebyl. Po vypuknutí války s Ruskem řekl, že ji Němci prohrají, a dále řekl, že všichni, co jsou odpovědní za vraždy nevinných Čechů, budou po válce hnáni k odpovědnosti. Dále nad vůdcovým obrazem řekl, ať ho sundají, že nechápe, proč tam ještě visí.“

Po zatčení prošel Jan Aust výslechy na šumperském gestapu a potom ho poslali do věznice gestapa v šumperské robotárně (Arbeitshaus). „Když mě tam převezli, tak mě strčili do věznice, kde byly zatlučený okna a úplná tma. Protože jsem nic neviděl, tak jsem akorát nahmatal pryčnu, na který jsem měl spát, a na tu jsem si sedl. První den byla k obědu mrkev bez masa a to jsem ani nejedl, protože jsem měl velký strach a neměl jsem na to chuť.“ Znovu tam prošel výslechy. Nedošlo prý při nich k fyzickému násilí, ale vzpomíná, že jiní vězni se z nich vraceli v otřeseném stavu. „Když někteří vězni přišli z výslechu, tak byli celí od krve.“ Jan byl v cele s několika dalšími Čechy a také jedním Židem. „Neměli jsme tam záchody. Chodili jsme na kbelík. Jeden Žid to musel čistit a jednou, když to přinesl zpět, tak to bylo špatně vyčištěný a ten dozorce mu to koště omlátil o tvář, že je to špatně vyčištěný. S těma Židama tam zacházeli nejhůř.“

Z robotárny byl převezen do věznice spadající pod soud v Šumperku. V rámci trestu ho s dalšími vězni poslali na práce do Rapotína na statek továrníka Oberleithnera, který se prý nacházel v místech dnešní budovy Výzkumného ústavu pro chov skotu. Na práce tam poslali asi devět vězňů, z nichž dva byli Němci a ostatní Češi. Hlídal je dozorce Daschke. Podmínky tam měl prý lepší než ve věznici. „Bylo tam celkem málo jídla. Sestra mně ho tam jednou za čtrnáct dní přinesla a ten Daschke říkal: ‚Vemte si kolečka a jedte tam do rohu.‘ Tam byla sestra s jídlem.“

Po propuštění Jan nastoupil zpět do zaměstnání, ale v roce 1943 ho opět zatkli. „Tenkrát jsem jel s Věrou Bankovou do Studýnek a potkali jsme nějakou Helmichovou a ona mě udala, že jsem jí řekl ‚německá huso‘. Už si nepamatuji, jestli jsem to řekl, ale dostal jsem za to tři měsíce. (...) Při soudu mně řekli, že je to naposledy, že když ještě něco provedu, tak pojedu do koncentráku, protože nemají čas na takové soudy. (...) Když jsem se hlásil ve vězení v době nástupu, tak dozorce, co mně přišel otevřít, německy říkal: ‚Ježšmarja, co tady zase děláte.‘“ V rámci trestu pak Jan pracoval na stavbách v Šumperku a po třech měsících ho propustili.

Na kopání zákopů a v revolučních gardách

Když se k Moravě blížila osvobozující sovětská vojska, poslali v roce 1944 Jana Austa společně s dalšími asi třiceti Čechy na kopání zákopů k městu Opole. Vzpomíná, že tam už slyšeli dunění blízké fronty. „Odvezli nás do Pyskowic. Ale tenkrát se to jmenovalo Sandovice. Dnes je to v Polsku u Opole. Dělalí jsme tam protitankové příkopy, ale protože já jsem uměl německy, tak na druhý den za mnou přišel vedoucí skupiny a řekl: ‚Já Vás potřebuji.‘ Dal mě k hajné, ta měla pole a krávu a její muž byl ve válce. Možná, že s ní náš vedoucí držel. Přifařil mě k ní, abych jí tam posluhoval. Měl jsem se tam celkem dobře. A na ty opevňovací práce jsem ani nechodil.“

Po návratu pamětník ještě pracoval ve firmě továrníka Siegla. Ani s blížícím se závěrem války neskončila německá správa v Šumperku se svou nenávislnou politikou a 31. března 1945 bylo v nedaleké bratrušovské střelnici popraveno šestnáct mladých vlastenců. Většina z nich pocházela z českých obcí Pískov, Troubelice a Králová. O život tehdy přišel i dvacetiletý Miloslav Vítek z Pískova, který za války bydlel v Šumperku ve stejné ulici jako pamětník a Jan Aust byl prý málem zatčen místo něho. „Vítek bydlel u Tiché v naší ulici, a když ho přišli zatknout, tak řekla, že šel do kina. Byl jsem zrovna v kině, a když jsem vycházel ven, tak u vchodu stáli gestapáci a hned mě sbalili, protože úřadovna gestapa byla hned naproti kina Oko. Chtěl jsem jim ukázat občanku, ale oni nechtěli. Zavřeli mě za taková vrata a až teprve za nimi se podívali na můj občanský průkaz. Když zjistili, že nejsem Vítek, tak mě propustili.“

Šumperk osvobodila sovětská armáda 8. května 1945 a závěrečné boje ve městě způsobily jen malé škody. „Pamatuji si, jak byl vyhozen malínský most. Byla to ohlušující rána. Táta říkal: ‚Všichni do sklepa!‘ Před okýnko narovnal pytle s pískem a tam

jsme přečkali frontu.“ Sovětští vojáci se pak ve městě nějakou dobu zdrželi. Takto na ně Jan Aust vzpomíná: „Jak byli opilí, tak s nima nebylo k vydržení, ale když byli střízliví, tak se s nima dalo vyjít.“ Během pobytu ve městě prý znásilnili několik německých žen. „Na rohu Lidické a Jeremenkovy znásilnili nějakou Němku a potom ji zabalili do tepichu a až podle smradu se na to potom přišlo. Potkal jsem jednu starou paní, která posluhovala u šéfa, kde jsem se učil, a ta mi říkala, že ji znásilnilo asi pětadvacet Rusů.“

Hned po válce Jana Austa přidělili k revolučním gardám a poslali do Vernířovic (něm. Wermsdorf), kde žilo jen německé obyvatelstvo. Desetičlenná revoluční garda tam měla za úkol starat se o pořádek, zajišťovat konfiskovaný majetek a chránit ho před poškozením. Jan Aust vzpomíná, že tam také pomáhali sovětským vojákům v zabavování ukrytých zbraní. Na dvou místech v blízkém lese je prý ukrývali místní členové Werwolfu, což byla organizace, která měla po příchodu spojenců provádět záškodnickou činnost. „Ten Němec musel ty bedny vykopat. Převážně tam byly miny, ale byly tam také potraviny a střelné zbraně. Když to vykopal, tak to Rusové svázeli na saních. Už byl květen, ale tam se to dalo svázat jen na saních.“

Jan Aust v revolučních gardách zůstal jen velmi krátce a poté, co ho málem zastřelil kolega z gardy, odešel. „Sloužil jsem tam asi deset nebo čtrnáct dní. Byl tam nějaký Zlámal a ten manipuloval s puškou a půl metru ode mě vyšla rána, a kdyby mě byla zasáhla, tak jsem byl mrtvý. To byli všechno lidi, co nebyli na vojně a neuměli se zbraněma zacházet.“

Po válce

Do Šumperka se pomalu vraceli Češi, kteří z města museli v roce 1938 odejít a s nimi přicházeli také noví osadníci. Počet obyvatel města se tak nesnížil ani po odchodu odsunutých Němců. Jan Aust dostal národní správu v lahůdkářství Veselý. Po půl roce ho ale převzalo Severomoravské spotřební družstvo. S tím však pamětník nesouhlasil a z lahůdkářství odešel.

Rodina měla pronajatý malý obchod s ovocem a zeleninou, ale po převzetí moci komunistickým režimem ho museli opustit. „Potom přišel osmačtyřicátý rok a oni nám následně nedali žádné přiděly a pořád chodili otravovat, abychom vstoupili do severomoravského družstva.“ Otec nakonec přišel i o své peníze, které během života těžce naspořil. Během jednoho dne mu je sebral stát při měnové reformě v roce 1953. „Tátu ožebračili. Protože byl soukromníkem, tak neměl žádnou penzi a našetřil si asi sto tisíc korun. Za první republiky to byly velký peníze. (...) Ve třiapadesátém roce mu to všechno padlo, a tak jsme ho museli živit. Bylo to jen pár měsíců, protože on ve třiapadesátém po té reformě zemřel,“ vypráví Jan Aust, jeden z posledních předmnichovských šumperských Čechů, který i dnes žije v tomto městě.

Jiřina Dostálová

Vyhrožovali, že jí vezmou dcerku

Jiřina Dostálová, rodným příjmením Sperlichová, se narodila v roce 1965 v Třinci. Kvůli víře byla její rodina perzekvována, a tak v ní již od dětství vyrůstal odpor ke komunistickému režimu. Prvních protestů se zúčastnila již na středním odborném učilišti v Olomouci, ještě více svůj názor na stávající režim dávala najevo v Trutnově, kde se zapojila do disidentských kruhů blízkých Václavu Havlovi. Po podepsání Charty 77 byla sledována, StB jí kontrolovala veškerou korespondenci a neustále ji předvolávala i k několikahodinovým výslechům. Dokonce jí vyhrožovali, že jí vezmou několikaměsíční dceru.

Kořeny

Dětství paní Jiřina prožila v obci Hnojník na Těšínsku, kde vedle sebe před druhou světovou válkou žili Češi, Němci a Poláci. Ani její předci nebyli výjimkou. „*My jsme taková smíšená rodina Moraváků, Slezanů a Němců.*“ Oba její dědové, August Oswald Sperlich i Karol Tomaniec, museli během druhé světové války narukovat do wehrmachtu. Oswald Sperlich se domů již nevrátil, protože v březnu 1945 padl u Ratiboře několik kilometrů od domova.

Rodina Jiřiny Dostálové patřila do společenství Církve adventistů sedmého dne, která měla svou modlitebnu v blízké Komorní Lhotce. Její členy za komunismu pronásledovali, a tak otec pamětnice nesměl vykonávat své povolání učitele hudby a místo toho pracoval jako horník v dolech. Jak vzpomíná Jiřina Dostálová, různým způsobem režim perzekvoval i ostatní rodinné příslušníky, což značně ovlivnilo její pohled na tehdejší režim. „*My jsme jako adventisté nechodili v sobotu do práce. To bylo asi to nejhorší. Za to byly postihy. Můj dědeček musel dělat tu nejhorší práci v Třineckých železárnách, protože v sobotu odmítal chodit do práce. Už od dětství jsem si tak začínala všimnout, že ve společnosti něco není v pořádku. Že komunisti naši rodinu kvůli víře postihují. Bylo to cítit. Tatínek musel na šachtu jako horník. Měla jsem hrozně chytrou sestru, která se učila na samé jedničky na gymnáziu v Českém Těšíně, a protože nechodila v sobotu do školy, tak měla trojku z chování.*“

Sovětské rakety do každé rodiny

Po základní škole nastoupila Jiřina Dostálová na čtyřleté střední odborné učiliště v Olomouci v oboru sazeč pro tiskárny. Hodně spolužáků prý tuto školu navštěvovalo, protože kvůli špatnému třídnímu původu nemohli na gymnázia nebo jiné střední školy. Třída proto měla velké procento protikomunisticky smýšlejících studentů. I třídní učitel RNDr. Rudolf Bláha byl na učiliště pro své politické názory přeřazen za trest z gymnázia. Jiřina Dostálová vzpomíná, jak se postoj třídy projevil na jedné povinné demonstraci škol proti imperialismu. „*Ve třetáku nebo čtvrtáku, 83. nebo 84. roku, byla zorganizovaná manifestace, a teď si nevzpomínám, jestli k VŘ-SR nebo Vítěznému únoru. Víím, že jsme tenkrát museli do ulic. Vyrobili jsme obrovský transparent, na kterém byl nakreslený starý kočárek a v něm v peřince byla nakreslená raketa s dudlíkem a na něm bylo napsáno: Sovětské rakety do každé rodiny. Pamatuju si, jak jezdily tramvaje a lidé v nich tleskali a dávali hodně najevo, že s tím souhlasí. Transparent jsme nesli asi hodinu. Jak jsme měli toho úžasného pana profesora, tak ten říkal: ‚Z toho bude průser. Nás všechny zavřou.‘ Měl z toho hodně strach a pak už říkal, ať to stáhneme. Měl ale tu odvalu, že nás to tu hodinu nechal nést.*“

V Olomouci se Jiřina Dostálová seznámila s lidmi, jimž se říkalo máničky, androši nebo vlasáci. Tato skupina lidí chtěla žít po svém bez ohledu na styl života, jaký jim předepisoval režim a jakým žila většinová společnost. „*Dostala jsem se k druhý kultuře, jiným knížkám a přes tohle jsem poznávala svět, o kterém jsem věděla, že už je. Potom jsem pochopila spoustu dalších věcí, že se dá za něco postavit a že je spousta lidí zavřených, protože říkali nebo napsali své názory či myšlenky, které se režimu moc nehodily.*“

Náhled na svět se Jiřině Dostálové stále více měnil a odmítala vstoupit do jakékoli organizace spojené s komunistickým režimem. Například veřejně roztrhala přihlášku do SSM, což následně udělali i její spolužáci. Začala se také aktivně zapojovat do protirežimních akcí. „*K tomu disentu to směřovalo. Cítila jsem, že pro to něco musím dělat. Zajímalo mě to. To už byly první podpisy za politické vězně. Už po mně v Olomouci docela šli. Když jsem měla vycházku, tak mě vždycky alespoň dvakrát někde zkontrolovali. Věděla jsem, že když někam půjdu, že mě zastaví a zkontrolují mi alespoň občanku.*“

I když zůstala věřící, v osmnácti letech vystoupila k nevoli rodičů z Církve adventistů sedmého dne. „*Mám takovou zvláštní povahu. Jsem svobodný člověk, a tak mě církev svazuje. Ne víra, ale církev,*“ vzpomíná na důvody vystoupení z církve Jiřina Dostálová.

Začalo to v Trutnově, 11 kilometrů od Hrádečku

Ještě v Olomouci se Jiřina Dostálová provdala a s manželem se přestěhovala do Příbrami a v polovině osmdesátých let do Trutnova, kde pracovala jako grafička v tiskárně a pak jako knihovnice v okresní knihovně. Velmi brzo se v Trutnově

Jiřina Dostálová v únoru 2013

Jiřina Dostálová v roce 1984

Jiřina Dostálová v roce 1985 v Praze

opět začala scházet s lidmi podobného smýšlení. „Byli jsme svým dlouhovlasým zjevem nápadní, takže si nás zase začali vyhledávat ti samí lidé.“ Mezi nimi byl i Martin Věchet, díky němuž se Jiřina Dostálová mohla seznámit i s Václavem Havlem pobývajícím často na Hrádečku. To bylo tehdy jedno z center disidentského života a nezávislého kulturního dění v Československu a vznikly tam tak důležité dokumenty jako například Charta 77 nebo Několik vět. I přes neustálý dohled Státní bezpečnosti se jednalo o jedno z mála svobodných míst v republice. „*Probíraly se tam i hlubší věci. Už to bylo trochu jiné, než že člověk někde protestoval nebo bojoval za věci. Už to bylo opravdovější. Už jsme drželi řetězové hladovky, setkávali jsme se s Nezávislým mírovým sdružením, už bylo těch organizací víc. Už se něco dělalo, už se něco sepisovalo. Ta práce byla jakoby větší,*“ vypráví Jiřina Dostálová. A takto vzpomíná na Václava Havla: „*Na Václava Havla vzpomínám velice dobře. Poprvé, když jsem se s ním setkala, tak na mě zapůsobil jako skromný, ale strašně chytrý člověk. Bylo mně asi dvacet tři let. Poprvé jsme se setkali v takovém disidentském kroužku, kam přišel. Když povídal, přišlo mně, že má nad vším velký nadhled, a byl hrozně fajn. Třeba i na zdánlivě ‚hloupé‘ otázky vždy odpovídal moudře a nedělal si z těchto otázek legraci nebo se jim nevysmíval. Měla jsem z toho člověka hrozně příjemný pocit, a když teď slyším nějaké o něm pomluvy, tak je mi z toho špatně.*“

Jiřina Dostálová se v Trutnově plnou silou zapojila do protirežimních akcí. Například v tiskárně občas tajně něco dělala pro dissent nebo se aktivně účastnila řetězových hladovek, které se většinou pořádaly na podporu nespravedlivě stíhaných politických vězňů. „*Každý den někdo držel hladovku a pak to předal dalšímu a ten zase držel den hladovku. Trvalo to třeba čtyřicet dní.*“ Pod dozorem Státní bezpečnosti se také u ní v bytě nad tiskárnou několikrát setkali disidenti. „*Estébáci spali v autech před domem. Bylo vidět, jak se chystají na noc. Tiskárna měla ‚tajný‘ zadní východ, takže se dalo přijít nebo odejít tímto východem.*“ Zapojení do dissentu znamenalo pro paní Jiřinu první výslechy na StB. Největší tlak však přišel po podpisu Charty 77.

Represe po podpisu Charty 77

V roce 1987 Jiřina Dostálová podepsala Chartu 77. Byla to obrovská odvaha, protože krátce předtím se jí narodila dcera Terezie. Už tři měsíce po podpisu začala pociťovat následky svého svobodného vyjádření. „*Pak pro mě přijeli k výslechu, kde se doptávali, proč jsem to podepsala – důvody. Šli na mě hodně psychologicky. Snažili se. Takže to bylo první. To jsem věděla, že už to ví. Pak ta pošta. Pohled mně chodil čtrnáct dní až tři týdny, dopisy víc jak měsíc, přitom doručovací doba je dva, tři dny. Všechno přečetli. Nebylo už nic normální. Nebo mně chodily podvržené dopisy. Podstrčili mně dopis pod dveře, že je nějaká podpisová akce, ať se přihlásím tam a tam nebo něco pošlu na tu a tu adresu, nějaký seznam. Přitom o tom z disidentů nikdo nevěděl.*“